

Світлана КОРОГОД

старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права,

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Збройна агресія РФ проти України вкотре продемонструвала, що руйнування природного середовища в умовах війни є не лише екологічною, а й кримінально-правовою проблемою. Масштаби екологічної шкоди – забруднення вод, ґрунтів, повітря, знищення лісів, руйнування промислових об'єктів – свідчать про необхідність переосмислення підходів до притягнення до відповідальності за злочини проти довкілля в умовах збройного конфлікту. У цих умовах особливого значення набуває міжнародне законодавство, яке поступово формувало правові механізми захисту довкілля під час війни. Його еволюція безпосередньо вплинула на становлення кримінально-правових норм у національних правових системах, зокрема в Україні, де питання екологічної безпеки набуває нового змісту в умовах воєнного стану.

Перші спроби нормативного закріплення відповідальності за знищення природного середовища під час війни з'явилися у Гаазькій конвенції 1907 року про закони та звичаї сухопутної війни. Її положення передбачали заборону руйнування майна, не виправданого воєнною необхідністю, що стало правовим фундаментом для подальшого розвитку концепції злочинів проти довкілля.

Після Другої світової війни увага міжнародної спільноти була зосереджена на гуманітарних наслідках воєн, однак питання екологічної шкоди почало розглядатися як складова воєнних злочинів. У Женевських конвенціях 1949 року та Додатковому протоколі I 1977 року зафіксовано заборону ведення бойових дій, що можуть спричинити широкомасштабну, довготривалу або серйозну шкоду довкіллю. Цей підхід визначив довкілля як самостійний об'єкт міжнародного правового захисту.

У 1976 році ухвалено Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD), що заборонила маніпулювання кліматичними чи природними процесами з воєнною метою. Цей документ став першим міжнародним актом, який визнав довкілля об'єктом правового захисту в умовах війни.

Наступним кроком став Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року, який закріпив кримінальну відповідальність за умисні дії, що спричиняють масштабну, довготривалу або серйозну шкоду довкіллю під час війни (ст. 8, п. 2(b)(iv)). Відтоді питання екологічної шкоди перестало бути лише моральним або політичним, набувши статусу злочину міжнародного характеру.

Останнім етапом розвитку міжнародних стандартів стали Проекти принципів Комісії міжнародного права ООН 2019 року, спрямовані на захист довкілля у зв'язку зі збройними конфліктами. У них закріплено сучасні підходи до запобігання, мінімізації та відновлення екологічних збитків, а також відповідальності за порушення цих зобов'язань.

Українське кримінальне законодавство розвивалося у руслі міжнародних тенденцій. Стаття 441 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за екоцид – масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери чи водних ресурсів, а також інші дії, здатні спричинити екологічну катастрофу. Ця норма фактично імплементує положення міжнародного права про злочини проти миру та безпеки людства. Поряд із цим у КК України передбачено низку складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням екологічної безпеки (ст. 236–238), що можуть мати місце під час воєнних дій. Проте чинна редакція Кодексу не враховує специфіки кримінальних правопорушень, скоєних у контексті збройної агресії. Це створює проблеми кваліфікації, зокрема щодо доведення умислу, причинно-наслідкового зв'язку між бойовими діями та шкодою довкіллю, а також визначення суб'єкта кримінального правопорушення.

З огляду на це вбачається необхідним гармонізувати українське кримінальне законодавство з міжнародними стандартами, зокрема шляхом уточнення поняття «екоцид» та визначення критеріїв екологічної катастрофи, спричиненої воєнними діями [1, с. 33]. Такий підхід відповідає загальній тенденції посилення кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля, закріплений у сучасних міжнародних ініціативах.

Сучасний етап розвитку міжнародного права характеризується зростанням ролі кримінальної відповідальності як універсального засобу реагування на екологічні злочини у війнах. Протягом 2024–2025 років у науковому середовищі активно обговорюється питання вдосконалення міжнародно-правової кваліфікації злочинів проти довкілля та включення екоциду до переліку злочинів, підсудних Міжнародному кримінальному суду [2, с. 27].

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України охорона довкілля набула безпрецедентного значення. Як слушно зазначається у вітчизняних наукових дослідженнях, у період воєнного стану особливого значення набуває забезпечення захисту об'єктів, що мають суспільну цінність, у тому числі тих, які мають екологічну та природоохоронну функцію [3, с. 73]. Це твердження цілком узгоджується з

тенденцією міжнародного права розглядати навколишнє середовище як об'єкт підвищеного правового захисту під час воєнних дій. Для України це питання має не лише теоретичне, а й практичне значення.

У контексті війни РФ проти України міжнародна практика кваліфікації таких дій може стати підґрунтям для майбутнього притягнення агресора до відповідальності. Водночас національне кримінальне право має передбачати ефективні механізми реалізації цих положень у внутрішній юрисдикції, включно з можливістю притягнення іноземних осіб за злочини проти довкілля, вчинені на території України.

Розвиток міжнародного законодавства у сфері захисту довкілля демонструє чітку тенденцію до криміналізації екологічних порушень, пов'язаних із збройними конфліктами. Від Гаазьких конвенцій початку ХХ століття до сучасних документів ООН сформовано систему, у якій шкода природному середовищу розглядається як загроза миру та безпеці людства.

Для України імплементація міжнародних стандартів у кримінальне законодавство є не лише правовим обов'язком, а й передумовою захисту національних інтересів у воєнний час. Удосконалення складів злочинів проти довкілля, уточнення поняття екоциду та встановлення механізмів міжнародного співробітництва у цій сфері мають стати стратегічним напрямом розвитку кримінальної політики держави.

1. Дідківська І. І. Кримінально-правовий захист довкілля у контексті міжнародних стандартів. *Юридичний науковий журнал*. 2022. № 3. С. 30–38.

2. Грушко М. В. Міжнародно-правова відповідальність за екологічні злочини в умовах збройних конфліктів. *Актуальні проблеми права*. 2023. № 19(2). С. 25–33.

3. Бурлака В. В., Дрок О. Ю. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти культурної спадщини України в умовах воєнного стану : метод. рек. Дніпро : ДДУВС, 2024. 112 с.

Іван КРИЩАК

т.в.о. помічника начальника

ГУНП в Харківській області,

кандидат юридичних наук, доцент

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Розвиток державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації шляхом оптимізації стимулювання правослухняної поведінки засуджених є об'єктивно необхідним, раціональним та фінансово-економічно виправданим, відповідним сучасним прогресивним політико-правовим тенденціям, високим стандартам Ради Європи та кращим